ଭାରତୀୟ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ମଣ୍ଡଳଙ୍କ

ସ୍ୱୀକୃତ

ଇଂରାଜ—ରାଜତ୍ୱ

(୨ ୟ ସଂସ୍କରଣରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତିତ)

ବାମଣ୍ଡାର ମାନନୀୟ ଯୁବରାଜ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ।

ଅନୁମତ୍ୟନୁସାରେ

ଶ୍ରୀ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର

କର୍ତ୍ତୃକ

ପ୍ରକାଶିତ ।

ବାମଣ୍ଡା ସୁଚଳ ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

୧୮୯[illegible]

ମୂଲ୍ୟ ୫୦ / ମାତ୍ର ।

ବିଜ୍ଞାପନ ।

୧୮୯୬ ସାଲର ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାମଣ୍ଡା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୂହର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ନିର୍ବାଚନ କରାଯାଇଅଛି ; ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅପର ପ୍ରାଇମେରିରେ 'କୃଷିପାଠ' ନାମକ ଖଣ୍ଡିଏ ଦୁର୍ବୋଧ କଠିନ ପୁସ୍ତକ ପାଠ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏବଂ କୋମଳମତି ବାଳକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ତାହା ଅନୁପଯୋଗୀ ବିବେଚ୍ୟ ହେତୁରୁ ବାମଣ୍ଡାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ 'ଶିକ୍ଷକ-ସମିତି' ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତେ ଖଣ୍ଡିଏ ସରଳ ଭାରତବର୍ଷୀୟ ଇଂରେଜ-ଚରିତ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭେ ଶିକ୍ଷକ-ସମିତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସନ୍ଦର୍ଭିତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ସରଳ ଭାଷାରେ ବିବିଧ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ ଇଂରେଜ ଚରିତ ସଙ୍କଳନ କରି ଅଧୁନା ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ କଲୁଁ ; ଏହା ଯେ ଏକାବେଳକେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇଅଛି ଏମନ୍ତ ନୁହେ ତେବେ ଯଦ୍ୟପି ସୁକୁମାରମତି ବାଳକମାନଙ୍କର ଏତଦ୍ୱାରା କିଞ୍ଚିନ୍ମାତ୍ର ଉପକାର ହୁଏ ତେବେ ଶ୍ରମ ସାଫଲ୍ୟ ବୋଧକରି ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣରେ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର କରିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବୁଁ ।

ପରିଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ରାଜକୁମାର ସ୍କୁଲ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ପୁସ୍ତକ ସଂଗ୍ରହକାଳୀନ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛୁଁ । ଇତି ।

ତା ୧୧ । ୧୧ । ୯୬ ।

ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନଦେବ ... ବାମଣ୍ଡା ।

୨ ୟ ସଂସ୍କରଣର ବିଜ୍ଞାପନ ।

ଇଂରାଜୀ—ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକ ବାମଣ୍ଡା ସ୍କୁଲ ପାଠ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ ସମିତିର ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ମୁଦ୍ରିତ କରା ଯାଇଥିଲା ; ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଷ ହୋଇଥିବା ତଥ ତ୍ୱରା ହେବୁ ତହିଁରେ ଅନେକ ଅଶୁଦ୍ଧ ଥିବା ହେତୁତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାମଣ୍ଡା ଯୁବରାଜ ମହୋଦୟଙ୍କ ଅନୁମତ୍ୟନୁସାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ , ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ସଂଶୋଧିତ କରି ଅମ୍ଭେ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ରପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡିର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କଲୁଁ ; ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ଅପେକ୍ଷା କୃତ ଉପଯୋଗୀ କରିବା ବିଷୟରେ ତ୍ରୁଟି କରା ଯାଇ ନାହିଁ । ଯେବେ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା କୋମଳମତି ଛାତ୍ର ସମୂହଙ୍କର ଏବଂ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ ଉପକାର ହୁଏ ତାହାହେଲେ ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ସଫଳ ବୋଧକରିବୁଁ ।

ପରିଶେଷରେ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛୁଁ ଯେ ବାମଣ୍ଡା 'ଶିକ୍ଷାତତ୍ତ୍ୱ ସମିତି' ଏପୁସ୍ତକକୁ ତୃତୀୟ ବର୍ଷର ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନୁଗୃହୀତ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର ଶର୍ମ୍ମା—ବାମଣ୍ଡା

ଇଂରାଜ-ରାଜତ୍ୱ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀମା—ଭାରତର ଉତ୍ତରରେ ହିମାଳୟ, ଦକ୍ଷିଣରେ ଭାରତ ସାଗର, ପୂର୍ବରେ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ଓ ବଙ୍ଗୋପସାଗର ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ଆରବସାଗର, ଓ ବେଲୁଚସ୍ଥାନ । ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ୨୯ କୋଟି । ଭାରତ ପ୍ରଧାନତଃ ୨ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଯଥା ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଓ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ, ଉତ୍ତର ଭାଗକୁ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ, ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗକୁ ଦକ୍ଷିଣା ପଥ ବା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କହନ୍ତି । ଭାରତରେ ୬୦୦ ଗୋଟି କରଦ ମିତ୍ରରାଜ୍ୟ, ଏବଂ ୨ ଗୋଟି ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ଅଛି । ଏହାକୁ ଦେଶୀୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷ, ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ, ଇଂରାଜମାନେ ଇଣ୍ଡିଆ କହନ୍ତି । ଏଦେଶରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଏକଶତ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଭାରତ ବର୍ଷ ଆୟତନରେ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶରୁ ବୃଟନ ଦ୍ୱୀପର ପ୍ରାୟ ୧୪ ୧/୨ ଗୁଣ ହେବ ।

ଖ୍ରୀ ୧୭୦୭ ଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲୋପହେଲା । ନିଜାମ ଉଲ୍‌ମୁଲକ ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହାଇଦ୍ରାବାଦକୁ ରାଜଧାନୀ କଲେ । ନିଜାମ (କର୍ଣ୍ଣାଟର ଜଣେ ଡେପୁଟି) ଆର୍କଟର ନବାବ ନାମରେ ପରିଗଣିତ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତ୍ରିଚିନାପଲ୍ଲି ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜା ଏବଂ ତାଞ୍ଜୋର ଶିବାଜୀଙ୍କ ଜଣେ ବଂଶଜ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଲା । ମହୀଶୂର ଦିନେ ୨ ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେତେବେଳେ 'ନାୟକ' ନାମରେ ଅଭିହିତ

ଜମିଦାରମାନେ ପାର୍ବତୀୟ ଦୁର୍ଗମାନଙ୍କରେ ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ କର୍ଣ୍ଣାଟଯୁଦ୍ଧ — (୧୭୪୬—୧୭୪୮ ଖ୍ରୀଃ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ଖ୍ରୀଃ ୧୭୪୪ ଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିୟାର ସିଂହାସନ ନିମନ୍ତେ ଇଉରୋପରେ ଫରାସି ଓ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ବିବାଦ ହେବାରୁ ଭାରତରେ ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଜାତିଙ୍କର ବିବାଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା— (୧) " ଲାବୋର୍ଡୋନାସ " ଖ୍ରୀଃ ୧୭୪୬ ରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଆକ୍ରମଣକରି ଅଧିକାର କଲେ । (୨) " ଏଡ୍‌ମିରେଲ ବସ୍କାଉଇନ " ଏବଂ " ମେଜର ଲରେନ୍ସ " ଖ୍ରୀଃ ୧୭୪୮ ରେ ପଣ୍ଡିଚେରୀ ଅବରୋଧକରି ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ।

ଶେଷଫଳ — ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଖ୍ରୀ ୧୭୪୮ ରେ " ଆଇଲାସ୍‌ପେଲ " ସନ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥଗିତ ହେଲା, ଏହି ସନ୍ଧିରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ଇଂରେଜ-ମାନଙ୍କର ଅଧିକୃତ ହେଲା ।

୨ ୟ ଓ ୩ ୟ କର୍ଣ୍ଣାଟଯୁଦ୍ଧ— (୧୭୪୯ – ୧୭୬୧) ୧୭-୪୯ ଖ୍ରୀଃରେ ଦକ୍ଷିଣର ସୁବେଦାର ନିଜାମ ଉଲ୍‌ମୁଲ୍କ ମୃତ୍ୟୁହେବାରୁ ହାଇଦ୍ରାବାଦର ସିଂହାସନ ନିମନ୍ତେ ତାହାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ' ମଜଫ-ରଜଙ୍ଗ ' ୨ ୟ ପୁତ୍ର ' ନାଜିରଜଙ୍ଗ ' ଏହି ଦୁଇଜଣ ପରସ୍ପର ବିବାଦରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ କର୍ଣ୍ଣାଟର ନବାବ ପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ଇଚ୍ଛାରେ ପ୍ରଥମ ନବାବ ଦୋସ୍ତଅଲିଙ୍କର ଜାମାତା ' ଚନ୍ଦା ସାହେବ ' ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିଚେରୀ ଶାସନକର୍ତ୍ତା " ଡୁ-ପ୍ଲେକ୍ସ " ଚନ୍ଦାସାହେବଙ୍କୁ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ବନ୍ଦୀରୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କଲେ" ଏଣୁ ଅନନ୍ତ ବିଳମ୍ବରେ କର୍ଣ୍ଣାଟ ଯୁଦ୍ଧାରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଫରାସି, ଓ ଚନ୍ଦାସାହେବ, ମଜଫରଜଙ୍ଗଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଖ୍ରୀ ୧୭୪୯ ରେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ନବାବ " ଅନୱର-

ଦିନ " ଅମ୍ବରରେ ବନ୍ଧହେଲେ ।. ଏହାଙ୍କର ପୁତ୍ର 'ମହମ୍ମଦ' ତ୍ରିଚିନା ପଲ୍ଲିକୁ ପଳାୟନକଲେ । ନାଜର, ମହମ୍ମଦଅଲ୍ଲି ଏବ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ, ଏହିପ୍ରକାର ନାଂଜଙ୍ଗ; ଇଂରେଜ ଓ ମହମ୍ମଦ ଫରାସିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ, ମଜଫର ଓ ଚନ୍ଦସାହେବ ଫରାସିଙ୍କ ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା—(୧) ଖ୍ରୀଃ ୧୭୫୧ ରେ 'କ୍ଲାଇବ' ଫରାସିମାନଙ୍କ ଅଧିକୃତ ଆର୍କଟ ନଗର ଅଧିକାର କଲେ । ଚନ୍ଦସାହେବ ଫେରିଆସି ଏହି ଦୁର୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କଲେ କିନ୍ତୁ କ୍ଲାଇବ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଫରାସିମାନେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ ।

(୨) ୧୭୬୦ ରେ ଓାଂଣ୍ଡିଓ୍ୟାସଠାରେ ଫରାସିମାନେ ପରାଭୂତ ହେଲେ ।

(୩) ୧୭୬୧ ରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଫରାସୀଙ୍କ ପାଣ୍ଡିଚେରି ଦୁର୍ଗ ଆକ୍ରମଣ ହେଲା ।

ଶେଷଫଳ—୧୭୬୧ରେ ଫରାସି ଓ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ ଶାନ୍ତହେଲା ଏବ ୧୭୬୩ ରେ ପାରିସ ନଗରରେ ସନ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ସେ ସନ୍ଧିରେ ଫରାସିମାନେ ପଣ୍ଡିଚେରୀ ଫେରିପାଇଲେ ।

ବଙ୍ଗଦେଶର ନବାବ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ।

ଅଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଉତ୍ତାରୁ ମୁର୍ଶିଦକୁଲିଖାଁ ୧୭୦୪-୧୭୨୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ । ଏ ଦକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଜଣେ ଗରିବ ବ୍ରାହ୍ମଣପୁତ୍ର, ଜଣେ ଇସ୍ପାହାନ ବଣିକ ଦ୍ୱାରା ଦାସରୂପରେ ପାରସ୍ୟକୁ ନୀତହୋଇ ଜଣେକ ମୁସଲମାନ କର୍ତ୍ତୃକ ଭିକ୍ଷାରୁ

ଅସିଥିଲେ ଏଢାକା ପରବର୍ତ୍ତି ମୁରସିଦାବାଦକୁ ରାଜଧାନୀ କଲେ ।

ସୁଜାଉଦ୍ଦିନ—ମୁର୍ଶିଦକୁଲିଖାଁଙ୍କ ରାଜତ୍ୱପରେ ତାଙ୍କର ଜାମାତା ସୁଜାଉଦ୍ଦିନ ୧୭୨୫—୧୭୩୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ବଙ୍ଗଦେଶରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ । ଏକଣେ ସତ୍ ପ୍ରକୃତି ଲୋକଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସମୟରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଘଟନା ଘଟିନଥିଲା ।

ସେରଫରାଜଖାଁ—ସୁଜାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସେରବ ୧୭୩୯—୧୭୪୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରି ଅଲବର୍ଦ୍ଦି ଦ୍ୱାରା ଖ୍ରୀଃ ୧୭୪୦ ରେ ନିହତ ହେଲେ ।

ଅଲବର୍ଦ୍ଦିଖାଁ — ଖ୍ରୀଃ ୧୭୪୦—୧୭୫୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜପଣ କଲେ । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟର ପ୍ରଥମାଂଶ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଖ୍ରୀଃ ୧୭୫୧ ରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ଓଡିଶା ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ୧୭୪୨ ଖ୍ରୀଃ ରେ କଲିକତା ବାସିମାନେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ଖାଇ କର୍ମ୍ମାଣର ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଉକ୍ତ ଗାଇକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ " ମରହଟ୍ଟାଖାଇ " କହନ୍ତି ।

ସିରାଜଦୌଲା—୧୭୫୬ ରୁ ୧୭୫୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକବର୍ଷ ରାଜପଣ କରିଥିଲେ । ସେ ୧୮ ବର୍ଷ ସମୟରେ ସ୍ୱୀୟ ପିତାମହଙ୍କ ଠାରୁ ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସିରାଜ, ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ଉପନିବେଶ କଲିକତାକୁ ନଷ୍ଟକରିବାପାଇଁ ଯାତ୍ରାକଲେ, ତହିଁରେ ଅନେକ ଇଂରାଜ ଜାହାଜରେ ପଳାଇ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କଲେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ୧୪୬ ଜଣ ଇଂରାଜଙ୍କୁ ୧୭୫୬ ସାଲ ଜୁନ ତା ୨୦ ରାତ୍ରରେ ୧୮ ବର୍ଗ ଫୁଟ ଏକ କୋଠରୀରେ ଅବରୁଦ୍ଧକରି ରଖିଲେ ।

ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୨୩ ଜଣ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁଲାଭ କଲେ । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ " ଅନ୍ଧକୂପହତ୍ୟା " ନାମରେ ଅଭିହିତ ଅଟେ ।

କ୍ଲାଇବ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଏସମ୍ବାଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ଆଶାରେ ୱାଟସନଙ୍କ ସହିତ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ସୈନ୍ୟ ନେଇ ଶୀଘ୍ର କଲିକତା ଯାତ୍ରାକଲେ ।

ନବାବ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେଲେ ଏବଂ ବିଦ୍ରୋହ ଶାନ୍ତି ଲାଭକଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଶାନ୍ତି ବହୁକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲା ନାହିଁ । ଇଉରୋପରେ ଇଂରେଜ ଓ ଫରାସିମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ହୋଇଥିବାରୁ କ୍ଲାଇବ, ଚନ୍ଦନନଗର ଅଧିକାର କଲେ, ନବାବ ଫରାସିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କଲେ । କ୍ଲାଇବ ୧୭୫୭ ରେ ୩୦୦୦ ହଜାର ସୈନ୍ୟ ନେଇ ପଲାଶୀ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ନବାବଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲେ । ନବାବ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ହସ୍ତୀ ଦ୍ୱାରା ପଳାୟନ ବେଳେ ମିରଜାଫରର ପୁତ୍ର ମିରନ ଦ୍ୱାରା ବଧହେଲେ ।

ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୋଗାଭିଳାଷୀ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ, ନୃଶଂସ ନବାବ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ୱେଷ ଥିଲା । ସେ କଲିକତାରୁ ଇଂରାଜଙ୍କୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ, ଇତିମଧ୍ୟେ ରାଜା ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣଦାସ ତାହାଙ୍କ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ସହିତ ପଳାୟନ କରି ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ନବାବ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ ନିମନ୍ତେ ତଦାନିନ୍ତନ ଇଂରାଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଡ୍ରେକ ସାହେବଙ୍କୁ ଆଦେଶ କଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେନାହିଁ ଏସମୟରେ ସେ କଲିକତା ଦୁର୍ଗ ଭଙ୍ଗିପକାଇବାକୁ ଆଦେଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଦେଶ ଇଂରାଜମାନେ ମାନିଲେ ନାହିଁ ।

ମିରଜାଫର—ମିରଜାଫର ପଲାଶୀ ଯୁଦ୍ଧପରେ ବଙ୍ଗ ସିଂହାସନ

ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ଇଂରାଜମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଅର୍ଥଦାନ କଲେ ଏବଂ କମ୍ପାନୀର କ୍ଷତିପୂରଣ କଲେ । ଏହି ଦାନରେ, ଇଂରେଜମାନେ ୨୭ ଲକ୍ଷ ୯୭ ହଜାର ୨୫୦ ପାଉଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ । ସେ କମ୍ପାନୀଙ୍କୁ ଚବିଶ ପରଗଣାର ସତ୍ତ୍ୱ ଦେଲେ ।

ମିରକାସିମ—ଖ୍ରୀଃ ୧୭୬୯ ରେ ମିରଜାଫର ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ଜାମାତା ମିରକାସିମ ବଙ୍ଗର ଅଧୀଶ୍ୱର ହେଲେ ମିରକାସିମ ସିଂହାସନାରୋହଣ ପରେ ଇଂରାଜମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଦ୍ଧମାନ ମେଦନୀପୁର, ଏବଂ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ, ପ୍ରଦାନକଲେ । ସେ ମୁରସିଦାବାଦ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ମୁଙ୍ଗେରକୁ ରାଜଧାନୀ କରି ବିଶେଷ ସୈନ୍ୟ ସଜ୍ଜିତ ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ "ବଳପରୀକ୍ଷା" ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲେ, ପୂର୍ବ କାଳେ କମ୍ପାନୀ 'ଶୁଳ୍କ' ବ୍ୟତୀତ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପଲାଶୀ ଯୁଦ୍ଧରେ କମ୍ପାନୀ କର୍ମଚାରୀ ସେହି ଅଧିକାର ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେଶୀୟ ବଣିକମାନେ ଶୁଳ୍କ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଭାବ ଦୂର କରଣାର୍ଥି ନବାବ ମିରକାସିମ ଉକ୍ତ ଶୁଳ୍କ ପ୍ରଥା ଏକା ବେଳକେ ଉଠାଇ ଦେଲେ । ଇଂରେଜ କାଉନ୍‌ସିଲର କହିଲେ ନବାବଙ୍କର କ୍ଷମତା ନାହିଁ' ଗବର୍ଣ୍ଣର ଭାନ୍ସିଟାର୍ଟ ଓ କାଉନ୍‌ସିଲର ମେମ୍ବର ଓ୍ୟାରନ୍ ହେଷ୍ଟିଂସ ଏହି ଉଭୟ ନବାବ ଓ ଇଂରେଜ ମାନଙ୍କର ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତିର ଚେଷ୍ଟାକରି ଅକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ପାଟନା ନଗରରେ ୨୦୦୦ ହଜାର ଇଂରେଜ ନିହତ ହୋଇ ଥିଲେ । 'ଘେରିଅ' ଓ "ଉଦ୍‌ୱନାଲେ" ଠାରେ ମିରକାସିମ-ଙ୍କର ଦୁଇଦଳ ସୈନ୍ୟ ପରାଜିତ ହୋଇ ଅଯୋଧ୍ୟାର ନବାବ "ଉଜିର ସୁଜାଉଦ୍ଦୌଲା" ଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ୧୭୬୪ ରେ ନବାବ ଉଜିର, ମିରକାସିମ, ଓ ସାହା ଅଲମ,

ବକ୍ସାରଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଭୂତ ହେଲେ, ଏହି ସଙ୍ଗରେ ମିରକାସିମଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସକଳ ଆଶା ନିଃଶେଷ ହେଲା ।

ମିରକାସିମଙ୍କ ପରାସ୍ତପରେ ମିରଜାଫର ୨ ୟ ବାର ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଖ୍ରୀ: ୧୭୬୫ ମୃତ୍ୟୁ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମମାତ୍ର ଶାସନ କରିଥିଲେ । ବଙ୍ଗଦେଶର ଶେଷ ନବାବ ନିଜାମଦୌଲା ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଦେଓ୍ୱାନୀ ଭାର ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ ଦିନଠାରୁ ବଙ୍ଗଦେଶର ସମସ୍ତ ଭାର ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଯାଇଥିଲା ।

କ୍ଲାଇବଙ୍କ ୧ ମ ଶାସନ — (୧୭୫୮—୧୭୬୦) କ୍ଲାଇବ ୧ ମ ବଙ୍ଗଦେଶ ଉପନିବେଶରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ସ୍ୱରୂପ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ରାଟ ସାହଆଲମ (ସାହାଜାଦା) ଓ ଅଯୋଧ୍ୟାର ନବାବ ଓ୍ୱାଜିର, ପାଟନା ଅବରୋଧ କରିବାରୁ କ୍ଲାଇବ ଖ୍ରୀ: ୧୭୫୮ ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲେ । ଉକ୍ତ ବର୍ଷ "କର୍ଣ୍ଣେଲ ଫଡ" ଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ପଠାଇ ଫରାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ମଛିଲିପଟନ ନାମକ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଲେ ଓ ସମସ୍ତ ଉତ୍ତର ସରକାରରେ ବ୍ରିଟିଶ ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । କ୍ଲାଇବ, ଚିନସୁରାର "ଡଚ ଉପନିବେଶ" ଆକ୍ରମଣ କରି ଅଧିକାର କଲେ ।

୨ ୟ ଶାସନ — (୧୭୬୫ — ୧୭୬୭) କ୍ଲାଇବ ୧୭୬୫ ରେ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଆସିଥିଲେ, ଏହି ସମୟରେ ସେ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

କମ୍ପାନୀର କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ସଂଶୋଧନ ଓ ଖୁଉଲିକା ପ୍ରାପ୍ୟ ନବାବଙ୍କୁ ଅବାଞ୍ଛିତ କରି ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ଆଣିବାକୁ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ ।

ଦେଓ୍ୱାନି ମଞ୍ଜୁର—କ୍ଲାଇବ ଏଲାହାବାଦକୁ ଯାଇ ଅଯୋଧ୍ୟାର ନବାବ ଓ୍ୱାଜିରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏହିରୂପ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଯେ

ଉଳର ଅଯୋଧ୍ୟା ଫେରପାଇ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ୫ ଲକ୍ଷ ପାଉଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେବେ । ସାହାଆଲମ ଏଲାହାବାଦ ଓ କୋରାପ୍ରଦେଶ ପୁନଃ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ କମ୍ପାନୀଙ୍କୁ ବଙ୍ଗ, ବିହାର, ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଦେଓ୍ୱାନି ଶାସନ ଭାର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ୧୭୬୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଂରେଜମାନେ ମୁରଶିଦାବାଦ ନବାବଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ବୃତ୍ତି ୬୦ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଓ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳାର କର ସ୍ୱରୂପ ୮୦ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । କମ୍ପାନୀ ନୌକରମାନେ ସାମାନ୍ୟ ବେତନ ପାଉଥିଲେ ସୁତରାଂ ସୈନ୍ୟ ଓ ଦେଓ୍ୱାନୀ ବିଭାଗୀୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୁରସ୍କାର, ଘୋଷ, ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ, କିମ୍ବା ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାକୁ ଛାଡୁନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା କୋହୁଚା ନିମନ୍ତେ କ୍ଳାଇବ ସେମାନଙ୍କର ବେତନ ବୃଦ୍ଧି କରିଦେଇ ଥିଲେ ଦେଓ୍ୱାନି ପ୍ରାପ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଇଂରେଜମାନେ କର ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଓ ସୈନ୍ୟ ରକ୍ଷାଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର କ୍ଳାଇବ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ କ୍ଳାଇବଙ୍କ ଏହି ନିୟମରେ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁବିଧା ନୋହି ବରଂ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ହେଉଥିଲା । ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଓ୍ୱାରନ୍‌ହେଷ୍ଟିଂସ ତାହା ସଂଶୋଧନ କଲେ ।

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ବୋଧ ସୌକର୍ଯ୍ୟାର୍ଥେ ଗବର୍ଣ୍ଣରମାନଙ୍କ ଆଗମନ ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିଏ ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । *

	ଗବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ନାମ,	ମାସ	ମଶିହା ।
୧	ଓ୍ୱାରନହେଷ୍ଟିଂସ	ଏପ୍ରେଲ	ସନ ୧୮୭୩
୨	ଲର୍ଡକର୍ଣ୍ଣଓ୍ୱାଲିସ	ସେପ୍ଟେମ୍ବର	୧୭୮୬
୩	ସରଜନସୋର ...	ଅକ୍ଟୋବର ...	୧୭୯୩

* ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବିବରଣୀପରେ ଲେଖା ଯାଉଅଛି ।

୪ ମାର୍କୁଇସ୍‌ଓ୍ୱେଲ୍‌ସଲି	ମଇ ...	୧୭୯୮
୫ ଲର୍ଡକର୍ଣ୍ଣଓ୍ୱାଲିସ୍	ଅଗଷ୍ଟ	୧୮୦୫
୬ ସର୍‌ଜର୍ଜବାର୍ଲୋ	ଅକ୍ଟୋବର	୧୮୦୫
୭ ଲର୍ଡମିଣ୍ଟୋ	ଜୁଲାଇ ...	୧୮୦୭
୮ ମାର୍କୁଇସ୍‌ଅବ୍‌ହେଷ୍ଟିଂସ ...	ଅକ୍ଟୋବର	୧୮୧୪
୯ ଲର୍ଡଆମହଷ୍ଟ ...	ଅଗଷ୍ଟ	୧୮୨୩
୧୦ ଲର୍ଡଉଇଲ୍ୟମବେଣ୍ଟିକ,	ଜୁଲାଇ	୧୮୨୮
୧୧ ଲର୍ଡଅକଲାଣ୍ଡ	ମାର୍ଚ୍ଚ	୧୮୩୬
୧୨ ଲର୍ଡଏଲନବରା	ଫେବ୍ରୁୟାରି ...	୧୮୪୨
୧୩ ସର୍‌ହେନେରିହାର୍ଡିଞ୍ଜ	ଜୁଲାଇ	୧୮୪୪
୧୪ ଲର୍ଡଡେଲ୍‌ହାଉସି ...	ଜାନୁଏରି	୧୮୪୮
୧୫ ଲର୍ଡକ୍ୟାନିଂ	ଫେବ୍ରୁୟାରି ...	୧୮୫୬
୧୬ ଲର୍ଡଏଲ୍‌ଗିନ୍	ଜୁନ୍	୧୮୬୨
୧୭ ସର୍‌ଜନଲ୍‌ରେନ୍ସ	ଜାନୁଏରି	୧୮୬୪
୧୮ ଲର୍ଡମେଓ ...	ଜାନୁଏରି	୧୮୬୯
୨୦ ଲର୍ଡନର୍ଥବ୍ରୁକ୍	ମଇ	୧୮୭୨
୨୧ ଲର୍ଡଲିଟନ	ଏପ୍ରିଲ	୧୮୭୬
୨୨ ଲର୍ଡରିପନ	ଜୁନ	୧୮୮୦
୨୩ ଲର୍ଡଡଫରିନ	ଡିସେମ୍ବର ...	୧୮୮୪
୨୪ ଲର୍ଡଲାନ୍ସଡାଉନ ...		୧୮୮୮ *

ଇଂରେଜମାନେ ଯେଉଁ ଅବ୍ଦରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନ ଯାହାଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତହିଁର ଖଣ୍ଡିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତାଲିକା ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

* ଲର୍ଡଲାନ୍‌ସଡାଉନ ଭାରତର ବର୍ତ୍ତମାନ୍ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଅଟନ୍ତି ।

ଅବ୍ଦ	କାହା ଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ।	ସ୍ଥାନର ନାମ ।
୧୭୫୭	ବଙ୍ଗଳାର ନବାବ …	ଚବିଶ ପରଗଣା ପ୍ରଭୃତି
୧୭୫୯	ନିଜାମ	ମଛଲିପଟ୍ଟନ
୧୭୬୦	ବଙ୍ଗଳାର ନବାବ …	ବର୍ଦ୍ଧମାନ, ମେଦିନୀପୁର ଚଟ୍ଟଗାଁ,
୧୭୬୫	ମୋଗଲସମ୍ରାଟ୍	ବଙ୍ଗଳା ଓ ବିହାର
୧୭୬୬	ନିଜାମ …	ଉତ୍ତର ସରକାର
୧୭୭୫	ଅଯୋଧ୍ୟାର ଉଜିର …	ବାରାଣସୀର ଜମିଦାରୀ
୧୭୯୯	ଟିପୁସୁଲତାନ	କୋଇମ୍ବାଟୁର, କାନଡ଼ା
”	ତାଞ୍ଜୋରରାଜା ,	ତାଞ୍ଜୋର
୧୮୦୧	କର୍ଣ୍ଣାଟର ନବାବ	କର୍ଣ୍ଣାଟ
”	ପେଶବା	ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡ
୧୮୦୩	ବେରାର ରାଜା	କଟକ ଓ ବେରାର
୧୮୦୫	ଗୁଇକୁଆଁର …	ଗୁଜରାଟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଜିଲ୍ଲା
୧୮୧୭	ଗୁଇକୁଆଁର …	ଅହମ୍ମଦାବାଦ
୧୮୧୮	ହୁଲକାର	ଖାନ୍ଦେଶ ଓ ମାଲବ ପ୍ରଭୃତି
”	ବେରାରରାଜା	ନର୍ମ୍ମଦା ତୀରସ୍ଥ ଜିଲ୍ଲା
୧୮୨୨	ନିଜାମ … …	ବିଜାପୁର ଓ ଅହମଦନଗର
୧୮୩୪	କୁର୍ଗରାଜା	କୁର୍ଗ
୧୮୪୫	ଦିନେମାର	ଶ୍ରୀରାମପୁର (କ୍ରୟ)
୧୮୪୯	ଶୀଖ	ପଞ୍ଜାବ
୧୮୫୩	ରାଜାରଘୁଜୀ	ନାଗପୁର
୧୮୫୬	ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜା …	ଅଯୋଧ୍ୟା (ବୃଟିଶ ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ)
୧୮୮୬	ବ୍ରହ୍ମପତି	ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ”

୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଓ୍ୱାରନ ହେଷ୍ଟିଂସ । (ଖ୍ରୀ ୧୭୭୨ — ୧୭୮୫)

ଖ୍ରୀ ୧୭୪୯, ୧୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଭାରତକୁ କେରାଣୀ ସ୍ୱରୂପ ଆସି କିଛି ଦିନାନ୍ତେ ମୁର୍ଶିଦାବାଦରେ ରେସିଡେଣ୍ଟ, ତତ୍ପରେ ୧୭ ୬୮ ସାଲରେ କୌନ୍‌ସିଲର ମେମ୍ବର, ୧୭୭୨ ରେ ଗବର୍ଣ୍ଣର ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଭୂମିର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ, କଲି-କତାରେ ଦେଓ୍ୱାନୀ ଫୌଜଦାରୀ ଅଦାଲତ୍ ସ୍ଥାପନ, ହୋଇଥିଲା । ହେଷ୍ଟିଂସ ମାଦ୍ରାସା କଲେଜର ସ୍ଥାପୟିତା ଅଟନ୍ତି । ୧୭୭୪ ରେ ସେ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ନନ୍ଦ-କୁମାର ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଷ୍ଟିଂସ ଉତ୍କୋଚଗ୍ରାହୀ ଇତ୍ୟାଦି ଅଭିଯୋଗ କରିବାରୁ ମେମ୍ବରମାନେ ହେଷ୍ଟିଂସଙ୍କ ଠାରୁ ୩୦ । ୪୦ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ନେବାକୁ କହିଲେ । ମାଣ ଜାଲ ଅପ ରାଧରେ ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ନନ୍ଦକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଦଣ୍ଡ ହେଲା । ୧୭୭୯ ରେ ବାରାଣସୀ ରାଜା ଚେତସିଂହଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ କର ନେବାର ଉଦ୍ୟୋଗୀ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ରାଜା ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲେ । ସେ ଅଯୋଧ୍ୟା ନବାବଙ୍କ ମାତା ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ହରଣ କରିଥିଲେ । ହେଷ୍ଟିଂସ ୧୭୮୨ ରେ ବାଇସନ୍ଧିରେ ମରହଟ୍ଟା ଯୁଦ୍ଧ ଓ ୧୭୮୪ ରେ ମଙ୍ଗଲୋର ସନ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ୨ ୟ ମହି-ଶୂର ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ କରି ୧୭୮୫ ରେ କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ହେଷ୍ଟିଂସ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ବୋଲି ପାର୍ଲିଅମେଣ୍ଟରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମାତ୍ର ଦୋଷ ପ୍ରମାଣ ହେଲା ନାହିଁ ।

ମେକ୍‌ଫାସିନ — (ଖ୍ରୀ ୧୭୮୫ — ୧୭୮୬) ଏ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲଙ୍କ ସଭାର ପ୍ରଧାନ ମେମ୍ବର; କେବଳ କର୍ଣ୍ଣଓ୍ୱାଲିସଙ୍କ ଆଗମନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ ୧ । ୮ ମାସ ପ୍ରତିନିଧି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

କର୍ଣ୍ଣୱାଲିସ୍— (୧୭୮୬-୧୭୯୩) ମେକ୍‌ଫାର୍ସନଙ୍କ ପରେ କର୍ଣ୍ଣୱାଲିସ୍ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ୍ ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଜୁଡିଶିୟାଲ୍ ସଂଶୋଧନ , ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ୩ ୟ ମହୀଶୂର ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୧୭୯୨ ରେ ସନ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ଶେଷ ହେଲା । ସେ ୧୭୯୩ ରେ ସ୍ଵଦେଶ ଯାତ୍ରା କରି ୧୮୦୫ ରେ ଆଉଥରେ ଜେନେରେଲ୍ ହୋଇ ଭାରତକୁ ଆସି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମକକ୍ଷ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଏବଂ ଦେଶୀୟମାନେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନହେବା ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟି କରୁନଥିଲେ । ୱାଲିସ୍ ସୁଚତୁର , ଦକ୍ଷ , ଓ ରଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ।

ସରଜନସୋର — (୧୭୯୩--୧୭୯୮) କର୍ଣ୍ଣୱାଲିସଙ୍କ ପର ଜେନେରଲ୍ ହୋଇ ୧୭୯୭ ରେ ଅଯୋଧ୍ୟା ନବାବ ଉଜୀର ଅଲ୍ଲିଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରି ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତା ସଦତଅଲ୍ଲିଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ପଦ ପ୍ରଦାନ କରି ସ୍ଵଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ଓ ସତ ସ୍ଵଭାବ ଥିଲେ ।

ଓୟେଲସଲି— (ଖ୍ରୀଃ ୧୭୯୮–୧୮୦୫) ସୋରଙ୍କ ଉତ୍ତାରେ ଶାସନ କର୍ତ୍ତା ହୋଇ କର୍ଣ୍ଣାଟର ନବାବଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ଦେଇ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଵାଧିକୃତ କଲେ । ୪ ର୍ଥ ମହୀଶୂର ଯୁଦ୍ଧ ୨ ୟ ଓ ୩ ୟ ମରହଟ୍ଟା ସଂଗ୍ରାମ ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଘଟି ଥିଲା ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ କୋଇମ୍ବାଟୁର , କାନାଡା , ଓୟେନଦ , ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡ , ଓଡିଶା , ଦିଲ୍ଲୀ ଏବଂ ଗୁଜରାଟର କେତେକାଂଶ ଇଂରାଜ ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଥିଲା । ସେ ଫୋର୍ଟଉଇଲିୟମ କଲେଜ ସ୍ଥାପନ , ଗଙ୍ଗାରେ ସନ୍ତାନ ନିକ୍ଷେପ ନିବାରଣ , ରବିବାରେ ଘୋଡ଼ଦୌଡ଼ ବନ୍ଦ ପ୍ରଥା ଚଳାଇ ଥିଲେ । ଓୟେଲ୍ ସଲି ସ୍ଵଜାତୀୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦୃଢ଼ତର କରି ୧୮୦୫

ରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ।

କର୍ଣ୍ଣୱାଲିସ—୧୮୦୫ ରେ ଭାରତକୁ ୨ୟବାର ଜେନେରେଲ ପଦରେ ଆଗମନ କରି ସିନ୍ଧିଆ ଓ ହୋଲକାରର ସନ୍ଧି ବନ୍ଧନ ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ ହୋଇ ୧୮୦୬ ରେ ଗାଜୀପୁର ଠାରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ବାର୍ଲୋ—(ଖ୍ରୀଃ ୧୮୦୬—୧୮୦୭) ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ହୋଇ ଓୟେଲେସ୍‌ଲିଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ କରିଥିଲେ । ରାଜକୋଷ ସଂସ୍ଥ ଋଣ ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଶୋଧ ହୋଇଥିଲା । ଭେଲୋରର ପଲ୍ଟନମାନେ ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୦୭ ରେ ବାର୍ଲୋ ସ୍ୱଦେଶ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ଲର୍ଡ ମିଣ୍ଟୋ—(ଖ୍ରୀ ୧୮୦୭—୧୮୧୨) ବାର୍ଲୋଙ୍କ ପରେ ଭାରତର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡରେ ଶାନ୍ତିସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେ କାବୁଲ ଅମୀରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ୧୮୧୦ରେ ଇଉରୋପୀୟ ସୈନ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହ, ଦେଶୀୟ ସିପାହୀମାନଙ୍କ ବଳରେ ଦମନ କରିଥିଲେ । ୧୮୧୧ ରେ ଜାଭାଦ୍ୱୀପ ଜୟକରି ୧୮୧୨ ରେ ସ୍ୱଦେଶ ଯାତ୍ରାକଲେ । ସେ କମ୍ପାନୀମାନଙ୍କୁ ୨୦ ବର୍ଷ ପାଇଁ ସନନ୍ଦ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରର ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଲକ୍ଷ ୨ ବ୍ୟୟିତ ହେବାର ମିଣ୍ଟୋ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଲର୍ଡ ହେଷ୍ଟିଂସ ବା ଲର୍ଡମଏରା (୧୮୧୩-୧୮୨୩) ଜେନେରେଲ ହୋଇ ନେପାଳୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ତାହା ନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ ଯତ୍ନକରି ଅକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ମାତ୍ର ୧୮୮୬ ରେ ସନ୍ଧି ସ୍ଥିର ହେଲା । ପିଣ୍ଡାରୀମାନେ " ସରକାର " ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍ୟମ ହେଲେ । ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭୂମି ଚ୍ୟୁତ ପଠାଣ ମାନେ ମଧ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ , ୧୮୧୮

ରେ ପିଣ୍ଡାରୀମାନଙ୍କ ରାଜା ଚନ୍ଦୁସିଂହ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ଷିତ ହେବାରୁ ପିଣ୍ଡାରୀମାନେ ଦସ୍ୟୁ ବୃତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଖ୍ରୀଃ ୧୮୧୭ ରେ ପେଶୋୟା ୨ୟ ବାଜିରାଓ ଓ ଏବ ନାଗପୁର ରାଜା ଅପାସାହେବ ଇଂରାଜଙ୍କ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରେସିଡେଣ୍ଟ ଙ୍କୁ ଅକ୍ରମଣ କଲେ, ବାଜି ଓ କିର୍କି ଓ କୋରା ଗମନରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଇଂରାଜଙ୍କ ଶରଣାଗତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସେ ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ବିଠୁର ନଗରରେ ନିଜର ଜୀବନରେ ରହିଲେ ଶିବାଜିଙ୍କର ଏକ ବଂଶଜ ବାଳକ ସିଂହାସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଅପାସାହେବ ସିତା ବଲଦିରେ ପରାସ୍ତ ଓ ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ ହେବାରୁ ତଦୀୟ ପୁତ୍ର ସିଂହାସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ହେଷ୍ଟିଂସ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଇଂରାଜ କଲେଜ ସ୍ଥାପନ, ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ପ୍ରତି ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ, ଏବ ବାର୍ଷିକ ୬ କୋଟି ଟଙ୍କା କମ୍ପାନୀର ଆୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ପଞ୍ଚାୟତ ଓ ବୋମ୍ବାଇରେ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ହେଷ୍ଟିଂସ କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ ଓ ପରିଶ୍ରମୀ ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ପରେ ଏଡାମସ୍ କେତେକ ଦିନ ଏକ୍ଟିଂ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଲର୍ଡ ଆମହାର୍ଷ୍ଟ—ସେ ୧୮୨୩—୧୮୨୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜେନେରେଲ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ୧ମ ବ୍ରହ୍ମଯୁଦ୍ଧ, ୨ୟ ଭରତପୁର ଅକ୍ରମଣ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା ।

ଲର୍ଡବେଣ୍ଟିକ—ଲର୍ଡ ଆମହର୍ଷ୍ଟଙ୍କପରେ ୧୮୨୮ ରୁ ୧୮୩୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲର୍ଡବେଣ୍ଟିଙ୍କ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ହେଲେ ।

ଭେଲୋରର ବିଦ୍ରୋହ ସମୟରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଶାସନ କର୍ତ୍ତା ଥିଲେ । ଇଙ୍କର ଏହି ବ ୭ ବର୍ଷ ଶାସନରେ ଉତ୍ତମ ଶାନ୍ତିଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଭାରତର ଅନେକ ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା — (୧) ଶାସନର ସଂଶୋଧନ, [୨] ସତୀ

ଦାହ ପ୍ରଥା ନିବାରଣ । (୩) ଠଗମାନଙ୍କର ଦମନ । [୪] ମହୀଶୂରର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ , ଶିକ୍ଷୋନ୍ନତି , ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଶଂସନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଶାସନସଂଶୋଧନ - ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଗଠିତ କମକରିଦେଲେ , ଅନେକ ଜମି ଲାଖରାଜଥିବାରୁ ସେଥିନିମନ୍ତେ ଏହିମର୍ମ୍ମରେ ଏକ ଆଇନ ପାଶକଲେ । ଯଥା , "ଦଲିଲବ୍ୟତୀତ କାହାର ଜମୀଲାଖରାଜରେ ଗୃହୀତ ହେବନାହିଁ ," ସେମାନଙ୍କାରରେ ଅଫିସକର ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ସତୀଦାହ ନିବାରଣ - ସ୍ୱାମୀମୃତ୍ୟୁପରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଚିତାରେ ଦହନକରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧବୋଲି ବନ୍ଦକରିବାକୁ ଘୋଷଣା କଲେ ।

ଠଗଦମନ — କାଳୀ ଉପାସକ ଠଗମାନେ ଏକଥେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରାୟ ୧୦ ହଜାର ଲୋକର ପ୍ରାଣବଧ କରୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବେଣ୍ଟିଙ୍କ ସେମାନଙ୍କର ଏହି କୁଟିଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅବଗତହୋଇ କାପ୍ତେନ ସ୍ଲିମେନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଠଗମାନଙ୍କୁ ଦମନକଲେ ।

ନୂତନ ସନନ୍ଦ - ୧୮୩୩ ରେ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନି ୨୦ ବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ସନନ୍ଦପତ୍ର ଏହିସର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ ଯେ କମ୍ପାନି ଏକାବେଳକେ ବାଣିଜ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ , ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟଜାତିଙ୍କୁ ଭାରତରେ ସ୍ଥାନଦେବେ ।

କୁର୍ଗଆକ୍ରମଣ — ଖ୍ରୀ: ୧୮୬୪ ରେ କୁର୍ଗରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଅକର୍ମ୍ମଣ୍ୟ ହେତୁତଃ କୁର୍ଗ ଇଂରେଜରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତହେଲା , ରାଜା ପେନସନ ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ ;

ମହୀଶୂର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ — ଖ୍ରୀ: ୧୮୩୦ ରେ ମହୀଶୂରରେ ଗୋଳମାଳ ହେବାରୁ ବେଣ୍ଟିଙ୍କ ସମସ୍ତରାଜ୍ୟର ଶାସନଭାର

ସ୍ୱହସ୍ତରେ ରଣଜିତ୍‌, ରାଜାଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନକଲେ ।

ମେଟ୍‌କାଫ — ବେଣ୍ଟିଙ୍କଙ୍କପର ମେଟ୍‌କାଫ (କଲିକତା କାଉନ୍‌ସିଲ ପ୍ରଧାନମେମ୍ବର) ଲର୍ଡପଦ ଗ୍ରହଣକଲେ, ସେଷବର୍ଷରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶୀୟମାନେ ତାଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ମୋହିତ ହୋଇ " ମେଟ୍‌କାଫହଲ " ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

ଲର୍ଡ ଅକଲଣ୍ଡ - ତଦନନ୍ତର ଲର୍ଡ ଅକଲଣ୍ଡ ୧୮୩୮-୧୮୪୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ଶାସନକଲେ । ୧ମ ଅଫଗାନିସ୍ଥାନର ଯୁଦ୍ଧ ଏହାଙ୍କ ସମୟର ପ୍ରଧାନଘଟଣା ଅଟେ । ଋଷିୟା ଦୂତ ପାରସ୍ୟ ରାଜାଙ୍କୁ ହିରାଟ ଅଧିକାରକରିବାକୁ ପରାମର୍ଶଦେବାରୁ ଇଂରେଜମାନେ ମନେକଲେଯେ ଋଷିୟା ପାରଶ୍ୟରାଜ ଅଫଗାନିସ୍ଥାନ ଅଧିକାରକରି କାଳେଭାରତରେ ଗୋଳମାଳକରନ୍ତି । ଏହିସମୟରେ ଦୋସ୍ତମହମ୍ମଦ, ସାହାସୁଜାଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତକରି କାବୁଲରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ସାହାସୁଜା ଭାରତରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବୃତ୍ତିଭୋଗୀହୋଇ ବାସକରୁଥିଲେ, ଅକଲଣ୍ଡ ମନେକଲେ ଯଦି ଦୋସ୍ତମହମ୍ମଦକୁ ହସ୍ତଗତ କରାଯାଇପାରେ ତେବେ ଋଷିୟା ଅଫଗାନିସ୍ଥାନରେ ରହିପାରିବେନାହିଁ, ସେ କାପ୍ତେନବାର୍ନିଙ୍କୁ ଦୂତରୂପେ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଦୋସ୍ତ ଅପଣା ମିତ୍ରତାର ମୂଲ୍ୟସ୍ୱରୂପ ରଣଜିତସିଂହ ଅଧିକୃତ ପେଶୋର ଅବଶ୍ୟକକଲେ । କିନ୍ତୁ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ପେଶୋର ଦାନେଅକ୍ଷମହୋଇ ମିଷ୍ଟକଥାରେ ଦୋସ୍ତଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାକୁ ଦୂତ ପ୍ରେରଣକଲେ । ଦୋସ୍ତ ରୁଷିୟାପରି ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁବିରୁଦ୍ଧରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେନାହିଁ, ଅକଲଣ୍ଡ ଦୋସ୍ତଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତକରି ସାହାସୁଜାକୁ ସିଂହାସନଦେବାକୁ କୃତସଂକଳ୍ପହେଲେ । ସୁତରାଂ ଉଭୟପକ୍ଷରେ ତୁମୁଳଯୁଦ୍ଧ ସଂଘଟନହେଲା ।

ଅକଲଣ୍ଡ ରଣଜିତ ସିଂହଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ୨୧ ହଜାର

ସୈନ୍ୟ ଏଲ୍‌ଫିନଷ୍ଟନ , ପୋଟିଞ୍ଜାର , ଓ କେକେରେଲ୍‌ନଟ୍, ପ୍ରଭୃତି ସେନାପତି ଅଧୀନରେ ବୋଲନଗିରିସଙ୍କଟ ଦେଇ ଅଫଗାନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଇଂରେଜ ମାନେ କାନ୍ଦାହାରରେ ପ୍ରବେଶମାତ୍ରେ କାନ୍ଦାହାର ବାସୀମାନେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଗଜନୀ ଅଧିକାର କରି କାବୁଲ ଯାତ୍ରାକଲେ । କତିପୟ ଦିନ ପରେ ଦୋସ୍ତ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହ ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ । ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ୧୦ ହଜାର ଅଫଗାନ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କଲେ । ଅଫଗାନମାନେ ଅତୀବ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରିୟ ଥିଲେ, ଦୋସ୍ତଙ୍କ ବୀରପୁତ୍ର ଅକବର ସ୍ୱଦେଶୋଦ୍ଧାରରେ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ , ସେ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ , ପୋଟିଞ୍ଜର ଏସମ୍ବାଦ କଳ୍ପିତଭାବରେ ବିଅନ୍ତେ ହେତୁ କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେନାହିଁ , ଅଫଗାନ ସ୍ଥାନରେ ସମରାଗ୍ନି ପୁନଃ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲା । ଅଫଗାନମାନେ କାବୁଲ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ପୋଲିଟିକେଲ ଏଜେଣ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣସ ସାହେବଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ସେନାପତି ଏଲ୍‌ଫିନେଷ୍ଟନ ରୁଗ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସହକାରୀ ସେଲଟନ କହିଲେ କାବୁଲ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲି ବାଦ ଯିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ , ମେକ୍‌ଟନ କହିଲେ କାବୁଲରେ ଥିବା ଉଚିତ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମତଭେଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଅନ୍ୟପାଖେ ଦିନ ୨ ବିଦ୍ରୋହୀଦଳ ବୃଦ୍ଧିହେଲା ମେକନଟନ ସାହେବ ସନ୍ଧି କରିବାକୁ ଅକବରଙ୍କ ଶିବିରକୁ ଗମନ କଲେ , କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକଲେ , ଇଂରେଜମାନେ କାବୁଲ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ , ସାରା ସୁଦ୍ଧା ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବଧ ହେଲେ ! ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ଠାରେ ପାଥେୟସମ୍ବଳ ନଥିଲା । ମଧ୍ୟେ ୨ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ବୃଦ୍ଧକାବୁଲ

ଗିରି ସଙ୍କଟରେ ୫ ହଜାର ସୈନ୍ୟ ହତହେଲେ । ଏଲ୍‌ଫିନଷ୍ଟନ ଓ କେତେଜଣ ବଡ ଅକବରଙ୍କ ଠାରେ ଅସ୍ତ୍ର ସମର୍ପଣ କଲେ । ଓ ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦ ହେଲେ । ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଗତିର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ, ଏହି ଇଂରାଜ ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ମାତ୍ର ଡାକ୍ତର ବ୍ରାଇଡନ ଜେଲାଲାବାଦରେ ଏହି ସମ୍ବାଦ ଦେବାକୁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଏଲେନବରୋ ଭାରତକୁ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ, ସେଲ ଜେଲାଲାବାଦରେ ଓ ନଟ କାନ୍ଦାହାରରେ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କଲେ । ପୋଲକ ଜେଲାଲାବାଦ ଅଧିକାର କରି କାବୁଲକୁ ରୱାନା ହୋଇ ପଥମଧ୍ୟେ ବିଦ୍ରୋହୀ ପରାଭୂତ କରି କାବୁଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ନଟ ପଥମଧ୍ୟେ ଗଜନୀ ଅଧିକାର କରି ପୋଲକ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେଲେ ଇଂରେଜମାନେ କାବୁଲର ଦୋକାନ ସକଳ ଚୂର୍ଣ୍ଣକରି ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ ଦେଇ ଭାରତକୁ ପୁନରାଗମନ କଲେ ଏବଂ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ଆଉ ଅଫଗାନ ସ୍ଥାନକୁ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଯିବେନାହିଁ ଦୋସ୍ତମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କଲେ ।

ଲର୍ଡ଼ଏଲେନବରୋ—ଅକଲଣ୍ଡଙ୍କ ଉତ୍ତାରେ ଭାରତରେ ଦୁଇବର୍ଷ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ (୧) ଅଫଗାନ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ । (୨) ସିନ୍ଧୁଜୟ । (୩) ଗୋଆଲିଅର ଯୁଦ୍ଧ, ହୋଇଥିଲା ।

ସିନ୍ଧୁଜୟ—କାବୁଲ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସିନ୍ଧୁର ମୁସଲମାନ, ଶାସନକର୍ତ୍ତା (ଅମିର) ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ରୋହାରମ୍ଭ କଲେ । ଅତଏବ ଏଲେନବରୋ, ସର୍‌ଚାର୍ଲସ ନେପିଅରଙ୍କୁ ଅମିରଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାପାଇଁ ପଠାଇଲେ । ଅମିର, ମିଆନୀଂଓ; ଓ ହାଇଦ୍ରାବାଦ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବନ୍ଦୀହେଲେ । ଏହି ସିନ୍ଧୁ

ରାଜ୍ୟ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭୁକ୍ତ ହେଲ ।

ଗୋଆଲିଅର ଯୁଦ୍ଧ — ଖ୍ରୀଃ ୧୮୪୩ ରେ ଯୁବତୀ ରାଣୀ ତାରା ବାଇ ମାମା ସାହେବଙ୍କୁ ରିଜେଣ୍ଟ ସ୍ୱରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଘଟିଥିଲ ।

ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା — ୧୮୪୩ ରେ ଗୋଆଲିଅର ସୈନ୍ୟମାନେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରେ ମହାରାଜପୁର ଓ ପୁନ୍ନିଆଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ପୁନ୍ନିଆ ଯୁଦ୍ଧରେ ଏଲେନବରା ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ଉପସଂହାର — ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ସନ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଶେଷ ହୋଇଥିଲ । ରାଣୀ ପେନ୍‌ସନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଶାସନ ଭାର ଜଣେ ବ୍ରିଟିଶ ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଲ ।

ଲର୍ଡହାର୍ଡିଂ — (ଖ୍ରୀଃ ୧୮୪୪—୧୮୪୮) ଏଲେନ୍ ବରାଙ୍କ ଉତ୍ତାରେ ହାର୍ଡିଂ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ହେଲେ ସେ ବର୍ଷି ବାଇ ଶିଖମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧକରି ସେବ୍ରୋଂ ରେ ପରାସ୍ତ କରି ସନ୍ଧି କଲେ ଶିଖ ମନ୍ତ୍ରି ଗୋଲାପ ସିଂହ ୧ କୋଟି ଟଙ୍କାରେ କାଶ୍ମୀର ଓ ଜମ୍ମୁ କିଣିକରି ୧୮୪୬ ରେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜା ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନାର ଖାଲ ଖନନ ରେଲ ଓ ଡାଉଭର ସ୍ନପାତ ଓଡ଼ିଶାସ୍ଥ କନ୍ଧମାନଙ୍କ ନରବଳୀ ନିବାରଣ ଦେଶୀୟ ମାନଙ୍କୁ ସର୍କାରୀ ଚାକିରି ପ୍ରଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ହୋଇଥିଲ ୧୮୪୮ ରେ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଡେଲହାଉସି (ଖ୍ରୀଃ ୧୮୪୮—୧୮୫୬) ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ୨ୟ ଶିଖ ଯୁଦ୍ଧ ୨ୟ ବ୍ରହ୍ମ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲ ୧୮୪୯ ରେ ଯେ ଶିଖ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲ ତହିଁରେ ୨୪୦୦ ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ନାଶ ଗୋ ୪ ଟା ତୋପନଷ୍ଟ ଏବଂ ଶିଖ ସୈନ୍ୟମାନେ ଗୁଜରାଟରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ ପଞ୍ଜାବ ଇଂରେଜାଧିକୃତ ଦଲିପସିଂହ ୫୮

ଦତାର ପାଣ୍ଡୁରତ୍ତ୍ୱା ପାଇଲେ ।

୧୮୫୨ ର ବ୍ରହ୍ମ ସଂଗ୍ରାମରେ ପେଗୁ ଜାନ୍ ସହର ଅଧିକାର୍ ଇଂରାଜାଧିକୃତ ହୋଇ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନହେଲା ସେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ ପ୍ରଥା ବେଆଇନ ବୋଲି ସେତାରା, ନାଗପୁର, ଝାନସି, କର୍ଣ୍ଣାଟ, ସମ୍ବ-ଲପୁର ଅଧିକାରକଲେ ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଡାକ ସେଭିଂସ୍ ଓ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ସୃଷ୍ଟି ରେଲ, ଭାଉଭର ସୃଷ୍ଟି ଲବଣ ଓ ଅଫିମ ବ୍ୟବସାୟୀର ସୁବିଧା ଇଞ୍ଜିନିଅର୍ କଲେଜ ସ୍ଥାପନ କଲିକତାରେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ବେଥୁନ୍ ସୋସାଇଟି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମେଡି-କେଲ୍ କଲେଜ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ଭାରତରେ ଏକପ୍ରକାର ଡାକ ମାଶୁଲ୍ ପ୍ରଚଳନ କରି ୧୮୫୬ ରେ ସ୍ୱଦେଶ ଯାତ୍ରାକଲେ ।

ଲର୍ଡ଼କେନିଂ - ୧୮୫୬ - ୧୮୬୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସନଭାର ଗ୍ରହଣକଲେ । ଏହାଙ୍କସମୟରେ (୧) ସିପାହି ବିଦ୍ରୋହ, (୨) କମ୍ପାନୀର ରାଜ୍ୟଶେଷ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହାଙ୍କର ଶାସନଭାର ଗ୍ରହଣକରିବା ଅଳ୍ପକାଳ ଭିତରେ ପାରସ୍ୟରାଜ ହିରାଟ ଜୟକରିବାରୁ ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ସହିତଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ଏହିଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରାଜମାନେ ଜୟଲାଭକରିଥିଲେ- ତତ୍ପୂର୍ବରେ ଚୀନମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ତହିଁ-ରେ ମଧ୍ୟ ବଳଶାଳୀ ଇଂରାଜମାନେ ପରାସ୍ତହୋଇ ନଥିଲେ ।

କୋମ୍ପାନୀର ରାଜ୍ୟଶେଷ - ୧୮୫୮ ଖ୍ରୀଃରେ ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋ-ରିଆ କୋମ୍ପାନୀଙ୍କଠାରୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣକଲେ । ଏହିକାଳରେ ଏକଆଇନ ପାସ୍ହେଲାଯେ, ଭାରତବର୍ଷ ଅଦ୍ୟଠାରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ରାଣୀଙ୍କନାମରେ ଷ୍ଟେଟ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତହେବ । ସେହିଦିନଠାରୁ ରାଜପ୍ରତିନିଧି ପଦସୃଷ୍ଟିହେଲା । ଏହାଙ୍କସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ରଣଜିତ୍ ଜଠାଇଂ ଦଣ୍ଡହୋଇଥିଲା । ଇଣ୍ଡିଅନ

କାଉନସିଲସ୍ମାନ୍ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ଓ ବୋମ୍ବାଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର କାଉନସିଲରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟଦେଶୀୟ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ଲୋକ ମେମ୍ବର ରୂପେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ । ଓ ଅନ୍ୟଏକ ନିୟମଦ୍ୱାରା ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟ ହାଇକୋର୍ଟରେ ପରିଣତହେଲା ।

୭ମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଶ୍ରୀଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କ ଶାସନ ।

ଲର୍ଡ଼ିଏଲଗିନ—(୧୮୬୨—୧୮୬୪) ଏ ମହାତ୍ମା କେନିଙ୍କ ଉତାରୁ ଶାସନ ଭାରଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ହିମାଳୟର ନିକଟସ୍ଥ ଧର୍ମଶାଳା ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ସାର୍‌ଜନ ଲରେନ୍ସ — ଏ ଖ୍ରୀ ୧୮୬୪ ଅବ୍ଦରେ ଏଲଗିନଙ୍କ ଉତାରୁ ଶାସନଭାର ଗ୍ରହଣକଲେ । ସିପାହୀ ଯୁଦ୍ଧସମୟରେ ପଞ୍ଜାବ ଏହାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଉଦ୍ଧାର ହୋଇଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ପ୍ରଥମରାଜତ୍ୱରେ ଭୋଟାନଯୁଦ୍ଧ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହିଯୁଦ୍ଧରେ "ଦେଓ୍ୟାର" ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଲା । ଖ୍ରୀ: ୧୮୬୬ ରେ ଟେରହିଲଖଣ୍ଡ ଓ ଅଯୋଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତିରେ ଭୟାନକ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ସାର୍‌ଜନ ଲରେନ୍ସ ୧୮୬୮ ରେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନକଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା ।

ଲର୍ଡ଼ମେଓ — ଏ ୧୮୬୯ ରେ ଭାରତର ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଯେଉଁ 'ଅମ୍ବଲା' ଦରବାର ହୋଇଥିଲା ତହିଁରେ ସେରଲ, ଅଫଗାନ ସ୍ଥାନର ଅମୀର ହେଲେ । ମହାରାଣୀଙ୍କ ପୁତ୍ର " ଡିଉକ ଅଫ ଏଡିନବରା " ଏହାଙ୍କ

ଗୃହରୁ ବାହାର ଭାରତକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟ-ରେ ବେଙ୍ଗଲର ପ୍ରଧାନ ଶାସନଶାଖା ସଂଶୋଧନ ଓ କୃଷି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ସ୍ଥାପନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲା ଖ୍ରୀଃ ୧୮୭୨ ରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧେ ବିଶେଷ ଗୋଲମାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ପୋର୍ଟବ୍ଲେୟାରରେ ଜଣେ କଏଦୀଦ୍ୱାରା ହତ ହୋଇଥିଲେ ।

ନର୍ଥବ୍ରୁକ— (୧୮୭୨-୧୮୭୬) ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ବିହାର ଅଞ୍ଚଳରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ବରଦାର ରାଜା ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହେ ଗାଇକୋବାଡର ପତ୍ନୀ ଯମୁନାବାଈଙ୍କର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ରାଜ୍ୟଶାସନଭାର ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ । ଭାରତେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର "ପ୍ରିନ୍ସଏଲବାର୍ଟ" ଖ୍ରୀ ୧୮୭୫ରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ । ଏ ହି ସମୟରେ କଲିକତାରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାନସଭା ନବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ନର୍ଥବ୍ରୁକ ଦୟାଶୀଳ ପରଦୁଃଖକାତର ଓ ପ୍ରଜାପ୍ରିୟ ଥିଲେ -

ଲର୍ଡ ଲିଟନ—(ଖ୍ରୀଃ ୧୮୭୬-୧୮୮୦) ଏହାଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରଧାନ ଘଟଣାମାନ ଘଟିଥିଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀ ଦରବାର—ଏହି ଦରବାରରେ ରାଣୀଭିକ୍ଟୋରିୟା

ସନ ୧୮୭୭ ସାଲ ଜାନୁଏରି ପହିଲା ତାରିଖରେ ଭାରତେଶ୍ୱରୀ ପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହେତୁ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳର ପ୍ରାୟ ୫୨ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥିଲେ ।

୨ୟ ଓ ୪ ଥି ଅଫଗାନ ଯୁଦ୍ଧ — ୧୮୭୮ ରେ ଇଂରେଜ ରୁଷିଆର ଆକ୍ରମଣରୁ ଭାରତକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ କାବୁଲ ଅମୀର ସେରଅଲିଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଖାଇବର ଓ ବୋଲେନ ନାମକ ଦୁଇଗିରି ସଙ୍କଟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଜଣେ ଇଂରେଜ ରେସିଡେଣ୍ଟ କାବୁ-

ଲଟରେ ରହିବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅମୀର ଅସମ୍ମତ ହେବାରୁ ନବେମ୍ବର ମାସରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ହେଲା । ଅମୀର ଦେଶ ତ୍ୟାଗକରି ପଳାୟନ ସମୟେ ମାର୍ଗରେ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ୟାକୁବଖାଁଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ୧୮୭୯ ସାଲରେ ଗଣ୍ଡାମାକ୍ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ କରି କାବୁଲରେ ଇଂରେଜ ରେସିଡେଣ୍ଟ ସ୍ୱରୂପ ଲୁଇକେଭେଗେନେରଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । କାବୁଲମାନେ ଏହାଙ୍କୁ ହତ କରିବାରୁ ପୁନର୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ହେଲା । ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଫ୍ରେଡାରିକ ରବାର୍ଟ କାବୁଲ ଅଧିକାର ପୂର୍ବକ ୟାକୁବଖାଁଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀକରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ପଠାଇଲେ । ଏବଂ ଅବ୍ଦୁଲ ରହେମନ ନାମକ ଦୋସ୍ତ ମହମ୍ମଦଙ୍କର ଅପର ଏକ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଦେଶୀୟ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିତ ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଇନ ପାଶକଲେ । ସିଭିଲ ସର୍ଭିସ ପରୀକ୍ଷାରେ ୨୧—୧୯ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବର୍ଷ ପୁଣାର ରଜା କାଭ୍ୟା ପଗ୍‌ଥରେ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ଆଣ୍ଡାମାନ ଦ୍ୱୀପକୁ ନିର୍ବାସିତ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ରଜା ସହିତ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହ ହେବାରୁ ବିତାଡିତ ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ମନିଅର୍ଡର, ଇନସୋର, କାର୍ଡ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ବୋମ୍ବାଇ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ନିବାସୀ ବଲବନ୍ତ ରାଓ ବିଦ୍ରୋହୀ ହେବାରୁ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ସବଜାର୍‌ମୁନସଫ ପଦ ଏହି ସମୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଲର୍ଡଲିଟନ ୧୮୮୦ ସାଲରେ କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗକଲେ ।

ଲର୍ଡରିପନ୍ — ୧୮୮୦ ସାଲରେ ଶିମଲାଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ରିପନ୍ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରେଲ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ କୁ ଅବ୍ଦୁଲ ରହେମାନ. କାବୁଲର ଅମୀର ମଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ୟାକୁବଖାଁ ଭାଇ ଇୟୁବଖାଁ ଜେନେରେଲ ବରୋସଙ୍କ

କାନ୍ଦାହାର ନିକଟସ୍ଥ ମୁସ୍‌କଣା ନଗରଠାରେ ପରାଜୟ କଲେ । ବମ୍ବ ଜେନେରେଲ ରବାର୍ଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାଇଉଣ୍ଡ୍‌ଠାରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲେ । ଇତ୍ୟବସରେ କିଛି କାଳ ପାଇଁ ଆଫଗାନ ସ୍ଥାନରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ହୋଇ ଥିଲା । ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ନାଇନିତାଲ ନାମକ ପର୍ବତର ଅକସ୍ମାତ୍ ଖଣ୍ଡେ ପ୍ରସ୍ତର ଖସି ପଡ଼ିବାରୁ ଅନେକ ଇଉରୋପୀୟ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲେ ।

୧୮୮୧ ଖ୍ରୀଃ ର ଫେବୃୟାରୀ ତା ୧୭ ରଖରେ ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା, ଓ ୧୮୮୨ ରେ ଦେଶୀୟ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ସମୂହର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୋପକରଣ ସଂପୃକ୍ତ ଆଇନର ଉଚ୍ଛେଦ କରିଥିଲେ ୧୮୮୨ ରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ଆଇନ ଉଚ୍ଛେଦ କଲେ ।

ଲର୍ଡ଼ ଡଫରିନ୍—ଇମ୍ପେରିଆଲ ପିଣ୍ଡରି ଦରବାର, ୩ୟ ବ୍ରହ୍ମଯୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ରହ୍ମ ଦେଶର ରାଜା "ଥିବ" ଧୃତ ହେଲେ ଇନଙ୍କ ଟେକ୍ସ ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ବେଶି ପରିମାଣରେ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଅଛି । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ୧୮୮୭ ରେ ଜୁବିଲି (ଭାରତେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ଉପଲକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସବ) ହୋଇଥିଲା ।

ବ୍ରହ୍ମଯୁଦ୍ଧ—ଇଂରେଜ ରେସିଡେଣ୍ଟ, ଥିବଙ୍କ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ବ୍ରହ୍ମରାଜଧାନୀରୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଥିବ, ଇଂରେଜ ବଣିକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କରିବା ଏବଂ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଭାବ ଦେଖାଇବାରୁ ବ୍ରହ୍ମସମରାରମ୍ଭ ହେଲା । ୧୮୮୫ରେ ଏହି ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ରାଜଧାନୀ ମାଣ୍ଡାଲେ ନଗରଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ 'ଥିବ' ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ପାଦରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କଲେ । 'ଥିବ' ବନ୍ଦୀହୋଇ ବୋମ୍ବାଇର ରତ୍ନଗିରିରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ୧୮୮୬ ସାଲ ଜାନୁଆରୀ ମାସ ପ୍ରଥମ ଦିବସ ବ୍ରହ୍ମ ଇଂରେଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ଭୁକ୍ତ ହେବାର ଘୋଷଣାକଲା ଡଫରିନ୍ ଉତ୍ତର ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ବ୍ରହ୍ମ ଜଣେ ଚିଫ୍

କମିଶନରଙ୍କ ଶାସନାଧୀନ ହେଲେ । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ୧୮୮୭ ରେ ପାଜପଥ ସମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ କୃତ୍ରିମ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଡଫରିନ ୧୮୮୮ ସାଲ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଭାରତର ନୂତନ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ଏବଂ ଭାଇସ୍‌ରୟ ଲର୍ଡ଼ ଲାନ୍‌ସଡାଉନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଦେଇ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ଲର୍ଡ଼ ଲାନ୍‌ସ ଡାଉନ—ଡଫରିନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ୧୮୮୮ ରେ ଲାନ୍‌ସ ଡାଉନ ଭାରତ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । ୧୮୮୯ ସାଲ ଶେଷ ଭାଗରେ ରାଜପୌତ୍ର "ପ୍ରିନ୍‌ସ ଏଲବାର୍ଟ ଭିକ୍ଟର" ଭାରତକୁ ଶୁଭାଗମନ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଆଗମନରେ ରାଜଭକ୍ତ ଭାରତ ବାସୀ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇ ଥିଲେ କାଶ୍ମୀର ରାଜ ରାଜ୍ୟ ଶାସନରେ ଅପାରଗ ହୋଇ ୧୮୯୦ ରେ ଇଂରେଜ ରାଜଙ୍କ ହସ୍ତରେ ରାଜ୍ୟଶାସନ ଭାର ଅର୍ପଣ କରି ଅଛନ୍ତି, ଇଂରାଜ ରେସିଡେଣ୍ଟ ଏବଂ ଆସାମର ଚିଫ୍ କମିଶନର କେତେକ ସୈନ୍ୟ ସହ ମଣିପୁରରେ ହତ୍ୟା ହେବାରୁ ମଣିପୁର ସୌଭାଗ୍ୟରବି ତଦବଧି ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଅଛି । ଲାନ୍‌ସଡାଉନ ମଣିପୁର ରାଜାଙ୍କୁ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରିତ, ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କରି ରାଜ ବଂଶୀୟ ଏକ ବାଳକକୁ ୧୮୯୧ ରେ ଉକ୍ତ ରାଜପଦ ଦେଇଅଛନ୍ତି ବଙ୍ଗଦେଶର ସହବାସ ସମ୍ମତି ଆଇନ ଲାନ୍‌ସ ଡାଉନଙ୍କ ସମୟରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଅଛି । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଭାରତବାସୀ " ଦାଦାଭାଇ ନୌରୋଜୀ " ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ସଭାର ମେମ୍ବରପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କେନ୍ଦୁଝର ଗଡଜାତର ବିଦ୍ରୋହାଗ୍ନି ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ହୋଇ ସାଧାରଣତଃ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇଅଛି ।

(ଇଂରେଜ—ରାଜତ୍ୱରେ ଭାରତର ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା)

ସୁସଭ୍ୟ ଇଂରେଜ ଜାତିର ଶାସନରେ ଭାରତ ବର୍ଷର ସୁଖ ସମୃଦ୍ଧି ସଭ୍ୟତା କିପ୍ରକାର ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଅଛି ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧ ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖା ଯାଉଅଛି ।

ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ସତୀ ମରଣ, ଗଙ୍ଗାରେ ସନ୍ତାନ ବିସର୍ଜନ, ରାଜପୁତ ଜାତିର କନ୍ୟାହତ୍ୟା, କନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ନରବଳୀ, ଇତ୍ୟାଦି କୁପ୍ରଥା ଏକାବେଳକେ ତିରୋହିତ ହୋଇ ଅଛି । ରାଜପଥ, କେନେଲ, ରେଲୱେଷ୍ଟେ, ବାଷ୍ପୀୟପୋତ, ଡାକ, ଟେଲିଗ୍ରାଫ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଭାରତର ଅଶେଷ ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହେଉଅଛି । ମୁଶଲମାନ ଶାସନ କାଳରେ ରାଜାମାନେ ଯେପରି ପ୍ରଜାପୀଡ଼କ, ଦୁର୍ନୀତି ପରିପୂର୍ଣ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇ ପ୍ରଜା ସକଳର ପ୍ରତି ଯେପରି ଅପରିମିତ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲେ, ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ ହୋଇଅଛି । ଲୋକେ ସ୍ୱଜାତୀୟ ଭାଷା ଏବଂ ସମାଜ ଉନ୍ନତି ପ୍ରତି ମନଯୋଗୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପରି ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ, ବିଳାସପ୍ରିୟ, ନୁହନ୍ତି । ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଚିକିତ୍ସାଳୟ, ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନେ ୨ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ବିଦ୍ୟାର ଗୌରବ ଦିନ ଦିନ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି । ଏମାନେ ବିଜ୍ଞାନ ବଳରେ ନାନାବିଧ ଅଲୌକିକ ଯନ୍ତ୍ରାଦି ଆବିଷ୍କାର କରି ସକଳ ପ୍ରଦେଶର ଅପରିମେୟ ଉପକାର ସଂସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଭାରତରେ ମରହଟ୍ଟା ମୁସଲମାନ ପ୍ରଭୃତି ଯେତେ ଜାତୀୟ ଲୋକ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ କେହି ଏତାଦୃଶ ସୁଶୃଙ୍ଖଳାରେ ରାଜ୍ୟଶାସନ କରିନଥିଲେ । ଇଂରେଜ ଶାସନରେ ଭାରତର ଦୁରବସ୍ଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି ।

—✻✻✻—

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟ **କମଳ-ସୁନ୍ଦରୀ** ପଦ୍ୟପୁସ୍ତକ ।

କମଳସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡର ମୂଲ୍ୟ ଦୁଇପଇସା ମାତ୍ର, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୟ କରୁଅଛୁଁ, ଅର୍ଦ୍ଧଅଣା ଟଙ୍କେ ଷ୍ଟାମ୍ପରେ ୧୦ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ମିଳି ପାରିବ ଗ୍ରାହକମାନେ ନିମ୍ନ ଠିକଣାରେ ପତ୍ର ଦେଲେ ପାଇ ପାରିବେ ।

ଶ୍ରୀ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର ପଦ୍ୟାଳଙ୍କାର

ଗଡ଼ଧାମା ବାମଣ୍ଡା

ସମ୍ବଲପୁର ପୋ ।